

"העצירה האופרטיבית"

של הצבא המצרי במלחמת

"עצירה אופרטיבית" במובן הזה נוגדת את דוקטרינת הלחימה ואת תורת ההבקעה הסובייטיות (שעליהן הושתתה תורת הלחימה המצרית), הגורסת צליחה מהירה ורצופה של כל מכשול קרקע (בכלל זה מכשולי מים); ולאחר הצליחה, ואף במקביל לה – ניהול קרב להשמדת הגיסות המגינים על המכשול וכוחות העתודה של האויב. כפועל יוצא מכך, ולהשגת רציפות בלחימה, מתחייבת לאחר הצליחה וכיבוש ראש-הגשר הכנסה מהירה של כוחות הדרג האופרטיבי השני (כוחות שריון ניידים) לכל גזרת לחימה, שבה ישיגו כוחות הדרג האופרטיבי הראשון הצלחה – לניצול ההצלחה ולהשגת המשימות המבצעיות הבאות. תורת הלחימה הסובייטית שוללת מצבים אופרטיביים סטטיים, כמו עצירה והתארגנות בראש-הגשר לאחר צליחת מכשול, או לאחר הבקעתו, שכן תפסו את המכשול כחוליה אחת במערכת הגנה מורכבת, המחייבת התייחסות רצופה ומורכבת בהתאם.

לאור זאת, נשאלת אפוא שוב, וביתר-שאת, השאלה: איך ומדוע אימצו המצרים את רעיון "העצירה האופרטיבית" לאחר הצליחה וכיבוש ראש-הגשר, ומדוע לא הטילו למערכה את כוחות הדרג האופרטיבי השני (דיוויזיות השריון והדיוויזיות הממוכנות) בעקבות הכוחות הצולחים, כדי לנצל את ההצלחה הראשונית שהשיגו לכיבוש המעברים ההרריים בסיני?

התשובות לשאלות הללו ניתנו לאחר המלחמה בהתבטאויות של קברניטי המלחמה המצריים וביזכרונותיהם. הגם שבספרי הזיכרונות והלקחים המצריים, שנכתבו בדיעבד, בולטת נימה אפולוגטית, וייתכן, כי הם משקפים ראייה בדיעבד – קיימת אי בהירות באשר לשיקולים ולהחלטות בסוגיות הללו. אין ספק, בהתוודתם את תכנית המתקפה, חרגו המצרים במודע מעקרונות הדוקטרינה, על מנת להתאים את התכנית לתפיסת מטרותיה המדיניות של המלחמה, ובעיקר כפועל יוצא מהערכתם את היתרונות של הצבא המצרי ואת מגבלותיו ביחסי העוצמה מול צה"ל. היטיב

אחת השאלות המרכזיות, העולות מניתוח מהלכי היממות הראשונות למלחמת יום הכיפורים בחזית סיני, הנה: מדוע לא המשיך הצבא המצרי את התקפתו לאחר צליחת התעלה לעומק סיני? מדוע לא ניצל את הצלחותיו הראשוניות לכיבוש השטחים החיוניים – מעבר מיתלה, מעבר גידי ופתחת רפידיס? ומדוע הסתפק, תחת זאת, בהיערכות הגנתית במרחק תשעה-שנים-עשר ק"מ מהתעלה במסגרת שלב מערכתי בתכניתו, שנקרא "העצירה האופרטיבית"? שלב "העצירה האופרטיבית" נקבע בתכנית המתקפה המצרית כשלב מערכתי מלא בין שלב הצליחה וכיבוש ראש-הגשר ממזרח לתעלה לבין שלב פיתוח המתקפה לעבר מעברי ההרים ופתחת רפידיס. הוא נועד לאפשר לכוחות הדרג האופרטיבי הראשון של הצבא המצרי (חמש דיוויזיות חי"ר מתוגברות בחטיבות שריון ובכוחות ארטילריה, הנדסה וני"ט, ומוגנות על-ידי מערך הגנה אווירית) להתבסס ולהתארגן בראש-גשר בגדה המזרחית, לבלום התקפות-נגד של כוחות העתודה של צה"ל מתוך מערכי הגנה קרקעיים, ולגרום להם אבדות ניכרות ככל האפשר. משך הזמן, שנקבע בתכנית לשלב הזה, אינו ידוע – ייתכן, כי עמד על שישה-שבעה ימים – וככל הנראה, אמור היה להיגזר ממידת ההצלחה, שתושג בשבירת התקפות-הנגד של צה"ל ומקצב התארגנות הכוחות המצריים בשתי גדות תעלת סואץ לביצוע שלב המתקפה הבא.¹

יום הכיפורים

סא"ל מ'

לסיום השלב הראשון (ציר החד"ם, תשעה-שנים-עשר ק"מ מהתעלה), ולאחדם.

המטרה העיקרית של המהלך המצרי היתה למשוך את צה"ל להתקפת-נגד מערכתית (שהמצרים צפו אותה, כאמור, החל מבוקר יום ע ועוד 2), כדי לגרום לצה"ל את מרב האבדות ושחיקה של ממש בסד"כ; זאת, מעצם היערכות המצרים במערך הגנתי, רווי באמצעים נ"ט ובארטילריה, שהוגן על-ידי מערך יעיל של טילים נ"מ, בעוד שהכוחות התוקפים של צה"ל יימצאו בתנועה בשטחים חשופים יחסית ויתמודדו עם מערך חדש ובלתי-מוכר. בעקבות זאת, העריכו המצרים, יוכלו לעבור לשלב התקפי נוסף ביחסי עוצמה משופרים ובאמצעות כוחות רעננים של הדרג האופרטיווי השני (שתי דיוויזיות שריון ושתי דיוויזיות ממוכנות).

ג. שלב "העצירה האופרטיווית" היה אפוא שלב סטטי, שבמהלכו היו אמורים הכוחות המצריים להיערך בקרקע, ללא תנועות משמעותיות. במהלך השלב הזה לא יתקדמו מזרחה מעבר לרצועה ברוחב תשעה-שנים-עשר ק"מ, שהיו אמורים לכבוש בשלב המערכתי הראשון (בפועל, כאמור, לא עלה בידם לבצע זאת).

ד. העברת הדרג האופרטיווי השני (דיוויזיות השריון והדיוויזיות הממוכנות) לגדה המזרחית, והטלתו לפיתוח המתקפה אינן אוטומטיות ובלתי-ימזנות. הן יתבצעו לאור הערכת-מצב מחודשת במהלך שלב ב'. לאי-הצלחה בשלב "העצירה האופרטיווית" עשוי להיות משקל מכריע, שימנע את העברת עוצבות הדרג השני לגדה המזרחית של התעלה.

ה. אם ינסה צה"ל לצלוח במהלך השלב הזה את התעלה, יהיה המהלך הזה כרוך בהבקעת מערך ההגנה בגדה המזרחית של התעלה ובהתמודדות חזיתית מול העתודות המשוריינות והממוכנות של צבא מצרים בגדה המערבית של הסואץ, שטרם עורבו בלחימה.

לבטא זאת סעד אלדין שאזלי, הרמטכ"ל המצרי:
... כוחנו הצבאי אפשר לא יותר ממתקפה מוגבלת. יכולנו לשים לעצמנו כמטרה לצלוח את התעלה, להרוס את קו בר-לב, ולאחר מכן להיכנס למערך הגנה. כל צעד נוסף, תוקפני יותר, היה כרוך בצידוד אחר, באימונים אחרים, ובהכנות רבות לאין שיעור.³

"העצירה האופרטיווית" מבטאת את הכרת המתכננים המצריים באי-יכולת צבאם לצלוח את התעלה, לכבוש את קו בר-לב, ולהגיע לקו המעברים ההרריים במהלך רצוף אחד; זאת, עקב נחיתותו האווירית מול צה"ל ולאור יכולתו המוגבלת לנהל קרבות ניידים בשטחים פתוחים מול עוצבות השריון של צה"ל, ומחוץ ל"מטרייה" של סוללות טילים קרקע-אוויר. בתפיסתם, נדרש – לאחר הצליחה ולאחר ההשתלטות על ראש-הגשר בגדה המזרחית של התעלה – שלב סטטי, שיבסס את ההישג המצרי, שהושג בשלב הראשון, תוך שבירת התקפת-הנגד המערכתית של צה"ל (המצרים צפו, כי צה"ל יבצעה החל מיום ע ועוד 2, קרי בשמונה באוקטובר 1973); ובמקביל, יאפשר קליטת עוצבות הדרג האופרטיווי השני וסוללות טילים קרקע-אוויר והתארגנותן בגדה המזרחית לקראת פיתוח שלב המתקפה הבא (אם יוחלט על ביצועו).

מן הראוי לבחון את עיקר המשימות של "העצירה האופרטיווית" – כפי שתוכננה וכפי שבוצעה – לגבי צה"ל בשישה-שבעה באוקטובר:

א. מול אפשרויות כוחותינו להחזיר את המצב לקדמותו, ולהדוף את המצרים אל ממערב לתעלה, נערך הדרג האופרטיווי הראשון של ארמיות השדה המצריות (חמש דיוויזיות ח"ר מוגברות), שהתחפר במערך הגנה בגדה המזרחית בעומק שלושה-חמישה ק"מ. בשלב הזה מדובר במערך חפז ומוגן נ"מ. המצרים חתרו ליצור רצף קרקעי – להעמיק את ראשי-הגשר העוצבתיים ממזרח לתעלה עד לקו, שנקבע בתכנית

תמונת האויב

דיון בשעה 061100, עוד בטרם נפתח האש, הציע ראש אמ"ן התפתחות חזויה להתקפה המצרית, בהתאם למידע עדכני, שנמצא בידיו. לענייננו רלוונטית פסקה זו:⁵
... בשלב ראשון ייעשה מאמץ לתפיסת שטח בעומק של 10 ק"מ לערך. משיגוע הצבא המצרי לעומק זה, הקבוע בתכנית, ינסה להחזיק מעמד ולהתבסס, וההמשך ייקבע בהתאם לתוצאות השלב הראשון...
בשעה 072320 זימן הרמטכ"ל דיון לאחר שסיכם בפיקוד הדרום את התכנית למתקפת-הנגד, שנועדה למחרת היום. ראש אמ"ן הסביר:

... בניגוד למה שנאמר בשעה מוקדמת יותר, נראה ששתי הדיוויזיות המשוריניות - 4 ו-21 - טרם צלחו, ואפשר שאינן מתחילות עדיין לצלוח. המערך המצרי בגדה המזרחית [של הסואץ] כולל עכשיו את חמש דיוויזיות הח"ר... ובסה"כ מגיע מספר הטנקים ממזרח לתעלה ל-400. בניגוד להערכה קודמת, כי מיד לאחר התבססות דיוויזיית הח"ר ברצועה של כ-10 ק"מ יפתחו כוחות השריון בשלב שני - ניסיון להבקיע ולהגיע עד המצרים - מעריך עכשיו ראש אמ"ן, כי ייתכן, שאין למצרים כוונה לחדש את המתקפה, אלא התכנית מעיקרה היא להחזיק בשתי

מה מכל זה היה ידוע לכוחותינו בשישה-שבעה באוקטובר? האם תמונת האויב, המתייחסת לשלב "העצירה האופרטיבית", ומשמעותיה היו ידועות ומובנות לקבינט הממשלתי ולדרגי הפיקוד בצה"ל? האם נלקחו בחשבון בקבלת ההחלטות ובתכנונים המבצעיים, שגובשו תוך כדי המלחמה?

חלק מהתשובות לשאלות הללו מצוי בספרים שפורסמו לאחר המלחמה, ומאירים את הנושא מזווית הראייה, שאנו עוסקים בה.

נראה, כי המונח "עצירה אופרטיבית" כלל לא היה מוכר בצה"ל - כפי שהיה רעיון ייחודי, שהותאם, כאמור, לנסיבות קונקרטיים גם בתכנון המצרי - וכך גם באשר להכללת שלב כזה בתכנית המתקפה המצרית. לא מצאנו לכך כל ביטוי בימים הראשונים של המלחמה. ואף על פי כן, בשתי הזדמנויות העלה אלוף אלי זעירא, ראש אמ"ן, בפני רב-אלוף דוד אלעזר, הרמטכ"ל, ובפני הפיקוד הבכיר את האפשרות, כי כוונת המצרים לאחר צליחת התעלה הנה לבצע מהלך מוגבל מזרחה בעומק של כעשרה ק"מ, ובעקבותיו להיערך להגנה, ולהמתין להתפתחויות. בקבוצת

הגדות, וכן להמתין להפסקת-אש, שתחליט עליה מועצת הבטחון....

תמונת האויב, שהוצגה בשתי ההזדמנויות הללו, דומה, ובדיעבד ניתן לקבוע, כי קלעה למציאות בשטח, והיתה נכונה וריאלית, אך אין זו תמונת המודיעין המסוכמת והמקובלת, ששימשה בסיס להערכת-המצב ולהחלטות הקבינט ואף לא לתכנונים של המטף הכללי ושל פיקוד הדרום בשישה-שבעה באוקטובר. נראה, כי ניהול המלחמה בחזית הדרום בפרק-הזמן עד שעות אחר-הצהריים בשבעה באוקטובר נשען על הערכה מוטעית של כוונות האויב ושל יעדיו בשלב הזה של המלחמה.

בשעה 061730 נמסרה ידיעה, ולפיה דיוויזיית השריון 4 עומדת לצלוח את התעלה לפני המועד הצפוי לפי הדוקטרינה. בקד"ם רמטכ"ל, כשעה מאוחר יותר, הוצג מיד, כי דיוויזיית שריון כבר צלחה את התעלה, והדיוויזיה השנייה התחילה לצלוח. נמסר שם עוד, כי המצרים ישאפו להמשיך במתקפה עד אשר יתפסו את קו המעברים ההרריים, ויתארגנו שם להגנה. רק אז יחליטו, האם לנסות מהלך התקפי נוסף. על התמונה המודיעינית, שנמסרה באותו דיון לגבי פעילות הצבא המצרי, אמר הרמטכ"ל לאחר זמן:

מה שידוע לא היה נכון, ומה שהיה נכון, לא ידעו לומר לי באותו שלב – מי נמצא איפה.

הרמטכ"ל התרשם, כי בשעות הללו שתי דיוויזיות השריון המצריות צלחו את התעלה, ועדיין צולחות אותה. הוא חשש פן שתי הדיוויזיות הללו יפתחו מאמצים עיקריים בלילה הראשון למלחמה. לפיכך, הנחה את פיקוד הדרום לבדוק, האם ניתן לארגן את האוגדה הסדירה (אוגדת סיני של אלוף אברהם מנדלר, "אלברט") בארבעה ריכוזי טנקים חטיבתיים כדי להחזיקם בנקודות כובד מול המאמצים הצפויים של האויב. ברוח זו התבטא הרמטכ"ל גם בישיבת הממשלה באותו לילה, בשעה 2200:

אני מעלה את מה שקיבלתי קודם כהערכת אמ"ן, כי שתי דיוויזיות השריון נכנסות לפעולה במגמה לעבור דרך רצועת ההגנה הראשונה, שנאחזות בה דיוויזיות הח"ר, ולהגיע עד לקו המעברים.

האם לפיקוד הדרום היתה תמונה שונה?

בשעה 061753 שוחח אלוף שמואל גונן, אלוף פיקוד הדרום, טלפונית עם הרמטכ"ל, ומסר לו, כי, לדעתו, תצלח דיוויזיית השריון 4 את התעלה תוך שעה-שעתיים בין האגם המר הגדול לעיר סואץ. הערכה זהה העלה אלוף גונן בפני קציני מטהו מאוחר יותר (בשעה 1818). בשעה 071145 ביקש פיקוד הדרום סיוע אווירי נגד הטורים המצריים, שאיימו להתקדם מזרחה מציר החת"ם לעבר מעבר מיתלה ולעבר מעבר גידי. במקביל, הורה אלוף הפיקוד לאלוף אברהם אדן ("בר") להחיש חטיבה מאוגדתו ל"ריאקציה", על כביש הרחוב בלוזה-טסה, כדי למנוע פריצת שריון מצרי מכיוון גשר פירדאן מזרחה.¹⁰ עוד קודם לכן, בשעה 0715 הורה הרמטכ"ל לאלוף גונן לתכנן קו הגנה שני, שיתבסס על אוגדת אלוף (מיל) אריאל שרון ועל אוגדת אדן, שעתידות היו להגיע במהלך היום,

כדי שבמקרה של התמוטטות מוחלטת של מאמץ הבלימה, ניתן יהיה לעצור את המצרים בקו שני. על הצעת גונן – לעבור להתקפת-נגד עם מאת הטנקים הראשונים של אוגדת שרון ברגע שיתרכזו באזור כביש הרחוב – הגיב הרמטכ"ל בשלילה מוחלטת, והוסיף: "הפיקוד חייב קודם כל לייצב קו הגנה חזק כדי שהמצרים לא יצליחו לפרוץ מזרחה דרך מצרי ההרים."¹¹ בהקשר הזה כתב אלוף אדן:¹²

הרושם בפיקוד על כוונות ו[על] צעדים צפויים של המצרים במשך יום שבעה באוקטובר היה שבכוונת המצרים לפרוץ לעומק שטחנו מזרחה. בהשפעת הרושם הזה ניתנו בשעות הצהריים פקודות להיערך להגנה על ציר הרחוב במרחק כ-30 ק"מ מהתעלה, להשאיר כוחות קטנים-משהים על ציר החת"ם (10 ק"מ מהתעלה), ולפנות מעוזים שניתן לפנותם. בהשפעת הרושם הזה תוכננה המתקפה המוגבלת ל-8 באוקטובר בכוונה לתפוס מחדש את מרבית השטח שפינינו כשאנו שומרים מרחק מן התעלה. על הדיון, שנערך במפקדת הפיקוד בשעות הערב בשבעה באוקטובר, בהשתתפות הרמטכ"ל, אלוף הפיקוד ומפקדי האוגדות, לגיבוש תכנית למתקפת-הנגד בשמונה באוקטובר, סיפר אלוף אדן:¹³

... על מצב האויב היה ידוע לנו אותה שעה, כי על התעלה נטויים 12 גשרים, 5 דיוויזיות ח"ר צולחות לכל רוחב התעלה, ועשרות ואולי מאות טנקים צלחו לגדה המזרחית במגמה להתקדם מזרחה. ידענו, שריכוזי הטנקים העיקריים נראו באזור קנטרה בצפון, באזור פירדאן במרכז, באזור מיתלה וגידי בדרום. היכן יתפתח המאמץ העיקרי שלהם? זאת לא היינו בטוחים, אך היינו משוכנעים, שהם עומדים לפרוץ מזרחה.

עם גמר הדיון תמה אדן על שבשעות האחרונות לא התקבלו ידיעות בדבר התקדמות המצרים מזרחה:¹⁴ "יתכן אולי, שהם עקפו את כוחותינו הקדמיים הדלילים, או שמא הם מתרכזים בהעברת כוחות נוספים לתקיפה עם אור ראשון?"

נראה, כי במטכ"ל ובפיקוד הדרום לא היו מהלכי האויב המצרי ברורים כלל ועיקר. לא מצאנו כל התייחסות לכך, שהמהלך המצרי מוגבל בעומקו, שהמצרים המתנינו מגמר השלב הזה ואילך למתקפת-הנגד של כוחותינו במסגרת היערכות סטטית להגנה ("עצירה אופרטיבית"), וכי לא היתה להם כוונה להעביר בשלב הזה את דיוויזיות השריון לגדה המזרחית. נהפוך הוא – מתקבל רושם, כי במוקד ההתעניינות המודיעינית עמדו דיוויזיות השריון המצריות (שלא עורבו בלחימה כלל), ובו בזמן שרר ערפל באשר למהות המהלך המצרי בשלב המערכתי הראשון: אילו עוצבות השתתפו במהלך? עד היכן היה בכוונתן להתקדם? באיזה לוח-זמנים? וכי"ב.

דפ"א מצריות

יתר על כן, בעוד שבשעות לפני פרוץ המלחמה הוצגה דרך הפעולה האפשרית (דפ"א) המצרית המוכרת, המתייחסת למהלך המוגבל של דיוויזיות הח"ר בגדה המזרחית של הסואץ, הרי שלאחר פתיחת האש השתנתה הערכת מהלכי האויב בכיוון של "צליחת דיוויזיות השריון", כוונת האויב – "להתקדם במהלך רצוף אחד מזרחה עד לקו המעברים" – וכדומה. רק בשעות אחר-הצהריים ביום השני למלחמה, התגבשה במטכ"ל תמונה ריאליט של האויב, שעיקרה: דיוויזיות השריון טרם צלחו, כוונת המצרים להתבסס בראשי-הגשר בגדה המזרחית של הסואץ, ולהמתין להתפתחויות ללא התקדמות מזרחה לכיוון המעברים בשלב הזה.

אני מסופק, האם "חלחלה" הערכה חדשה זו מהמטכ"ל לדרג הפיקודי ולעוצבות שתחתיו. מתיאור של אלוף אדן את הדיון, שנוהל בפיקוד הדרום בשבעה באוקטובר בערב לקראת התקפת-הנגד, שתוכננה להתבצע למחרת, עולה, כי השינוי בהערכת דרכי הפעולה המצריות כפי שגובש במטכ"ל לא הגיע לדרג הפיקודי.

מן הנמנע לדון במסגרת זו בדרכי הפעולה של המצרים כפי שהתגבשו באמ"ן לפני המלחמה. אין ספק, על הניתוח המגובש הזה הסתמך, בין היתר, ראש אמ"ן בשעה 061100, בטרם פרוץ האש, שעה שהצביע על מהלך מצרי מוגבל, הצפוי בגדה המזרחית של הסואץ. יותר מרמז נוסף לכך מצוי בדברי אלוף (מיל) צבי זמיר, ראש "המוסד": בפגישתו עם הרמטכ"ל בתשעה באוקטובר בוקר התייחס זמיר למתקפת-הנגד של כוחותינו יום קודם לכן באומרו:¹⁵ ... רצים עם הראש לקיר, ואין הוא מבין מדוע. תכנית המלחמה המצרית הוערכה על ידינו לפני חודשים רבים, ואילו התעמקו בהערכה זו, היו מגיעים למסקנה, כי זה בדיוק מה שרוצים המצרים. בבואו עכשיו לרמטכ"ל הוא מתרשם, שאין תכנית זו ידועה לו.

צבי לניר ציין בספרו, **ההפתעה הבסיסית – מודיעין במשבר**, על בסיס עדות של קציני מחקר במודיעין הצבאי, כי התפיסה המצרית בדבר מלחמה מוגבלת להשגת יעד מדיני היתה ידועה לישראל, והוערכה כדרך פעולה אפשרית של המצרים זמן רב לפני מלחמת יום הכיפורים. לדבריו, בהערכת-המצב השנתית של אמ"ן לשנים 1972-1973 הוצגה, כדרך פעולה סבירה של המצרים במלחמה, מתקפה, שמטרתה לכבוש רצועת קרקע צרה בגדה המזרחית של התעלה.¹⁶

מדוע השתנתה הערכת המודיעין במטכ"ל?

ניתן להעריך, כי למצב הפתיחה של המלחמה, להפתעה על כל מרכיביה, שטפחה ראש ועיקר על פניו של המודיעין, לערפל הקרב בשעות הראשונות למלחמה ובלילה הראשון, ל"הלם" מהלכי הפתיחה המצריים (שכללו תקיפות אוויריות, הנחתת קומנדו, הכנה ארטילרית כבדה, גישור,

צליחה בחזית רחבה על-ידי סד"כ של חמש דיוויזיות ח"ר מוגברות וההצלחות הראשוניות של המצרים בכיתור המעוזים ובכיבושם, בפריצת סוללות העפר ובהשמדת חלק מהטנקים המתגברים במסגרת "שובך יונים") – כל אלה תרמו, כנראה, לסטייה החדשה בהערכת הכוונת המצריות לשלב הבא. מן הראוי להדגיש בהקשר הזה כמה גורמים:

א. דומה שקיים קושי אובייקטיבי להתמודד עם "מבול" של מידע, היוצר באחת מצב של "שבירת כלים" ותמונת פעולה מסיווית של האויב באוויר, בים ובעיקר ביבשה, בחזית רחבה ובעומק – כאשר כל זה בא על רקע הפתעה ועל רקע אי-אמון עד הרגע האחרון, כי הדברים אכן יקרו. במצב כזה קשה להיצמד להערכה המקורית בדבר מהלכים מוגבלים של האויב, כאשר יחסי הכוחות מאפשרים לו לפעול כמעט ללא מגבלות. במצב כזה קיימת נטייה טבעית לתת לאויב "אשראי" גדול בהרבה מהראוי לו וממה שהוא מסוגל (וכבר עמדנו על "מחסום הפחד" המצרי, שהגביל מראש את השלב המערכתי הראשון בתכנית מתקפתם, מנע את המשך ההתקדמות המצרית מזרחה, ויצר, למעשה, את השלב המערכתי השני – "העצירה האופרטיבית"), ולהעדיף את "החומר", את מה שכביכול "קורה בשטח", ואת מה שנדמה, כי נראה "בעיני", על פני "הרוח", על פני ההערכות המוקדמות, שהתבססו על מידע ועל היכרות מעמיקה עם האויב, שכביכול לא עמדו במבחן, והכיבו.

ב. מרגע ש"נפרץ" מעגל ההערכה המוקדמת, וההפתעה היא המפתח להתייחסות מאן ואילך, הרי שההפתעה משפיעה על כלל תחומי ההערכה – גם על הערכת היכולת הריאלית של הצבא המצרי (וכי מה באמת יערו, כי האויב יגביל את עצמו, ויעצור עשרה ק"מ ממזרח לתעלה. אפשר, כי ההערכה המוקדמת טועה גם בעניין הזה).

ג. התכנית המצרית נועדה להגשים מטרות מדיניות מרחיקות-לכת באמצעות מהלכים צבאיים מוגבלים, מדודים ומותנים זה בזה, שהם פרי הערכת-מצב מצרית מדוקדקת, שהתבססה על ניתוח מרכיבי העוצמה והחולשה של שני הצדדים. מה בעצם "סוד" תכנית המתקפה המצרית? היה בה תכנון מוקדם, שנתן מענה צבאי למטרות המדיניות של המלחמה, ויצר תכנית מיטבית לצבא, כצבא מצרים. לכן, זו תכנית קשיחה, שכל סטייה ממנה מבטלת את היתרונות, שהיו גלומים בה עבור מצרים, ומבטאת את יתרונות צה"ל. לפיכך, קברניטי המלחמה של מצרים, ובראשם אחמד אסמאעיל עלי, שר המלחמה, שמרו בקנאות על דבקות מלאה בתכנית, שלב אחר שלב, ונזהרו מלהתפתות ל"ניצול הצלחה", לקיצור לוחות-זמנים ול"קיצור דרך" בכלל. לשון אחרת, ההפתעה בשישה באוקטובר היתה הפתעה מדינית-אסטרטגית מעצם המהלך המצרי, ושינתה מיסודו מצב פוליטי קיים. אשר לצבא המצרי – הגם

קרב נסיגה, כמו בבית-הספר – השהיה ונסיגה – אבל כל זאת בתנאי שמאחור יהיה קו יציב של שתי אוגדות.

לדעת אלעזר, הקו, שהציע שר הביטחון, עמוק מדי, והוא לא סבר, כי המצב מחייב את צה"ל לסגת מרצונו למעברים. סיכומו של דבר: החל מסביבות שעה 071200 הנחה פיקוד הדרום את אוגדותיו להיערך על כביש הרחוב כקו עיקרי, ולהשאיר על ציר החת"ם כוחות ניידים קטנים, שינהלו קרבות השהיה לאחור (על בסיס סד"כ סדיר, שעדיין לחם בגזרות השונות). בשיבת הקבינט הציע דיין קו הגנה קבוע טסה-גידי-מיתלה, להתכונן לפינוי מפרץ סואץ, ולהכין להגנה את אזור שארם אישיח. אלעזר המליץ להיערך בכביש הרחוב כקו הגנה זמני, שממנו יש לצאת תוך יום-יומיים להתקפת-נגד מצומצמת ממזרח לתעלה (שאינה כוללת צליחה לגדתה המערבית). כסיכום לדיון התקבלה החלטה ברוח הצעת הרמטכ"ל, ורא"ל אלעזר יצא לפיקוד הדרום לקבל החלטה באשר להתקפת-הנגד, שתוכננה למחרת.

אין ספק – ולא ניתן להבין אחרת את שתי הגישות, זו של שר הביטחון וזו של הרמטכ"ל – ברקע להתלבטויות ולהחלטות עמדה ההערכה הבסיסית, שהיתה תקפה, כאמור, עד אחרי-הצהריים בשבעה באוקטובר, כי המצרים ממשיכים בהתקדמותם הרצופה מזרחה, מתוך ראשי-הגשר בגדה המזרחית של הסואץ. מקבלי החלטות נמצאו תחת רושם ברור, כי הלחץ המצרי על כוחותינו – שהגיע לשיאו בצוהרי שבעה באוקטובר, אך בשום מקרה לא הביא לנסיגת כוחותינו מזרחה מציר החת"ם – יימשך באמצעות דיוויזיות השריון המצריות, החוצות את התעלה ומתקדמות מזרחה, לכיוון קו טסה-המעברים. בשרשרת מקבלי החלטות – שר הביטחון, הרמטכ"ל ואלוף פיקוד הדרום – לא היתה שום אחיזה לאפשרות, כי בכוונת המצרים להגיע עד ציר החת"ם, ולהיערך בו להגנה תוך המתנה להתקפת-הנגד של צה"ל. בפועל, התברר לכוחות בשטח, כי הלחץ המצרי החל להיחלש משעות אחרי-הצהריים בשבעה באוקטובר ובליל שבעה-שמונה בו, ואפשר לקדם כוחות מערבה. ואכן, קודמו כוחות מאוגדת שרון ומאוגדת אדן מכביש הרחוב לאזור ציר החת"ם כבר באותו לילה.¹⁷

התקפת-הנגד בשמונה באוקטובר

רבות נאמר ונכתב על התקפת-נגד זו. אין בכוונתנו לתאר את המהלכים, ולנתחם, כי אם לבחון את הזיקה בין קבלת החלטה על ביצוע ההתקפה לבין תמונת המלחמה – בדגש על מהלכי האויב ועל כוונותיו, כפי שהצטיירו בעיני מקבלי החלטות בשבעה באוקטובר. מה היתה מטרת התקפת-הנגד? שר הביטחון העיד על עצמו (בישיבת הקבינט בשבעה באוקטובר), כי לא האמין ביכולתנו "לזרוק" את המצרים אל מעבר לתעלה, ולהחזיר את המצב לקדמותו, גם לא לכשיגיעו כוחות המילואים. לדעתו, צריך קודם כל לייצב קו הגנה עורפי חדש במקום

שהשכיל לתכנן ולהוציא אל הפועל מהלכים מורכבים; שהקנו לו את מרב היתרונות בלחימתו, והגם שהפתיע ביכולתו, ברוח לחימתו ובהישגיו הראשוניים – הוא לא השתנה מהותית, ולא הפך בשעות הללו לצבא אחר, בלתי-מוכר, האמון על קרבות תנועה, על ניצול הצלחה ועל ניצול הזדמנויות תוך כדי לחימה, על הנעת גיסות משוריינים לטווחים ארוכים, על לוחמת לילה ועוד. קל לראות ולהבין זאת כאן ועכשיו. היה קשה מאוד, ואולי לא היה אפשרי כלל לראות זאת באותן שעות, בשישה באוקטובר 1973 בערב.

תמונת מודיעין זו, שהתגבשה בשישה-שבעה באוקטובר, עמדה בבסיס שתי החלטות האופרטיביות המרכזיות ללחימת צה"ל בחזית הדרום בראשית המלחמה: היערכות להגנה בקו שני והתקפת-הנגד הפיקודית, שתוכננה לשמונה באוקטובר.

היערכות בקו הגנה שני

כבר בישיבת הממשלה בשישה באוקטובר בלילה הביע משה דיין, שר הביטחון, את דעתו, כי מוטב לסגת לקו חדש בעומק, להמתין לריכוז עוצבות המילואים; ורק אז לעבור להתקפת-נגד. דיין, שהושפע עמוקות מההישג הראשוני של המצרים, לא היה שותף להערכת הרמטכ"ל (ולתקוות הממשלה – כפי שהעיד בספרו), כי ניתן להדוף את המצרים מהגדה המזרחית. הוא אמר, כי יש לייצב קו שני, ולהתמודד עם המצרים בתחום עשרים ק"מ מהתעלה.

במהלך ביקור שר הביטחון במפקדת פיקוד הדרום בצוהרי שבעה באוקטובר, בפגישת דיין-אלעזר באותו יום ובהופעתם המשותפת בפורום הקבינט – עלו ההבדלים העקרוניים ביניהם בתפיסת הצורך בקו הגנה שני בסיני ובתפיסת מהותו. בהנחיית שר הביטחון למטכ"ל, עם חזרתו מהביקור בפיקוד הדרום, הורה דיין:¹⁸ יש לנהל קרב הגנה שיתבסס על המיתלה [ועל] הגידי. את רומני יש להחזיק ב"שיניים".

בעדכון הקבינט הוסיף שר הביטחון, כי אם בלילה הקודם סבר, כי נוכל לתקוף-נגד עם הגיע עוצבות המילואים, דעתו עתה, כי עלינו להיערך עם עוצבות המילואים להגנה עיקשת וממושכת בעומק. דיין ראה את קו רומני-טסה-המעברים כקו ההגנה העיקרי להיערכות, שעליו צריך להילחם, וממנו יש להגן על מדינת ישראל מול התקדמות אפשרית של "המאסות המצריות" כלשונו. הגם שהסכים לצורך בקביעת קו הגנה שני, דיבר הרמטכ"ל על היערכות לייצב קו חילופי למקרה הגרוע ביותר של פריצת קווי האוגדה הסדירה וכבסיס (זמני) להתקפת-נגד לאחר הגעת אוגדות המילואים. הרמטכ"ל, אכן, הנחה ברוח זו את אלוף הפיקוד בשעה 071310:¹⁸ הפיקוד חייב קודם כל לייצב קו הגנה חזק, כדי שהמצרים לא יצליחו לפרוץ מזרחה דרך מעברי ההרים. כל כוח, המחזיק עדיין בקו הקדמי, ינהל

עצמו צוטט בשמונה באוקטובר בלילה, לאחר שהובהר
כישלון התקפת-הנגד:²⁰

... ההנחה, שדיוויזיות השריון המצריות (4 ר17)
כבר צלחו, אינה נכונה, כנראה. אם כך הדבר, ואותם
שני אגרופים אדירים, 600 טנקים בסך-הכל, עודם
מעבר לתעלה, לא היה המהלך של היום – אפילו
הצליח במלואו – מכריע את המלחמה.

ניתן להבין מכך, כי מטרת התקפת-הנגד הפיקודית
בראייתו, היתה ליטול את היוזמה במלחמה, ואולי אף
לנסות להכריעה כבר בשלב הזה על-ידי השמדת עיקר
העוצמה של השריון המצרי, שצלח את התעלה. גם
העקרונות, שהתווה הרמטכ"ל להתקפת-הנגד, מצביעים
על חשש מפיתוח מתקפה מצרית לעומק שטחנו. כך או
אחרת, נראה, כי תמונת המודיעין בהקשר הזה לא היתה
בהירה דיה, וניתן לשער (הגם שלא ניתן להוכיח זאת), כי
תכנית התקפת-הנגד היתה שונה במהותה ואולי אף
בעיתותיה לו שוכנע הרמטכ"ל, כי דיוויזיות השריון המצריות
טרם צלחו את התעלה, וכי באותו שלב לא היה בכוונת
המצרים להתקדם מזרחה. בעניין הזה אמר אלוף אדן, כי
אוגדתו נשאה בחלק המכריע של התקפת-הנגד בשמונה
באוקטובר:²¹

בראייה לאחור ניתן לשאול, אם לא היינו מיטיבים
לעשות אילו נמנענו מתקיפה כבר בשמונה
באוקטובר? אילו ידענו כבר אז על שלב "העצירה
האופרטיבית" בתכנון המצרי, ודאי עדיף היה להמתין,
לרכז כוחות שלמים ומאורגנים שעמם ציוד צליחה,
אך זאת עוד לא ידענו.

סיכום

מסקנות ולקחים רבים טמונים במסכת האירועים,
שפורטה. אתמקד בשניים, הנראים לי מרכזיים.
ראשית, אין תחליף להיכרות המעמיקה והרצופה עם
צבא האויב – על סדר כוחותיו, על עוצמתו, על אמצעי-
לחימתו, על איכות כוח-האדם והפיקוד, על רמת אימוניו,
על יכולתו הקרבית ועל דרך החשיבה של מפקדיו. המכלול
הזה נשען, בדרך כלל, על בסיס נתונים רחב, מתמשך
ואמין. תפניות והפתעות בהקשר הזה אפשריות, אבל
סבירותן מוגבלת מעצם היות המערכת הצבאית גוף
יציב, קבוע, שאינו מאופיין בשינויים מהירים ובתפניות
חדות. לכן, ראוי לדבוק בבסיס הנתונים הזה, ובעיקר,
במצב מלחמה, חרף הערפול, חרף אי-הוודאות וחרף
ההפתעות, שהאויב עלול לזמן לנו באמצעות מהלכיו, עד
שמידע עדכני ישנה אותו.

בעיה מרכזית בהתמודדות עם ניתוח כוונות האויב
טמונה בקושי "לתרגם" את יכולתו הצבאית הכוללת
למונחים אופרטיביים, ולהעריך את דרך פעולתו המבצעית.
זו, נשענת על שני מרכיבים בסיסיים: מטרת המלחמה,
שלמימושן חותר האויב ברמה המדינית-אסטרטגית,
והמסגרת האופרטיבית-טקטית, שבתחומה הוא מסוגל
ליישם את יכולתו המבצעית.

קו התעלה. עם זאת הסכים דיין, כי הרמטכ"ל יבחן
בפיקוד הדרום את האפשרות לתקוף-נגד, והסמיכו לקבל
החלטה בנושא. רא"ל אלעזר הציג בישיבת הקבינט בשבעה
באוקטובר שלוש חלופות להמשך המלחמה מול מצרים:
• הערכות בקו ממערב למצרים, שממנו יש לבלום,
ומאוחר יותר (למחרת, או יום לאחר מכן) לצאת
להתקפת-נגד במגמה מצומצמת: קרי, תקיפת הכוחות
המצריים, שעברו לגדה המזרחית, ללא צליחת התעלה
מערבה;

• הערכות להגנה בקו המעברים תוך ויתור על אוס-חשיבה
ועל האפשרות להפעיל את שדה התעופה רפידים;
• ביצוע התקפת-נגד פיקודית לעבר התעלה עם אוגדת
אדן ועם אוגדת שרון, תוך ניסיון לצלוח לגדה המערבית
של הסואץ.

הרמטכ"ל, שייחס משקל רב לסיכון פן יישחק הסד"כ אם
יוטל כולו למתקפה בשלב הזה, צידד באפשרות הראשונה
– נטילת היוזמה תוך ניסיון לשבור את הכוח המצרי,
שחצה את התעלה. אם יצליח המאמץ הזה, הוא יאפשר
את שיבת כוחותינו אל קו המים; ואם ייכשל, עדיין
יתאפשר לסגת לקו המעברים, ולחסום את הצירים.
עקרונות תכניתו להתקפת-הנגד בשמונה באוקטובר, כפי
שהתווה אלעזר בקד"ם בפיקוד הדרום ובמטכ"ל, היו:

1. ההתקפה תתנהל ממזרח לתעלה נגד ריכוזי השריון
בראשי-הגשר של שתי הארמיות המצריות;
2. הכוחות התוקפים לא יתקרבו אל התעלה לטווח,
שיסכנם בפגיעת טילים נ"ט, שהוצבו על הסוללות,
וב"הסתבכות" לתוך מחפורות הח"ד המצרי;
3. ראשי-הגשר יותקפו אגפית – מצפון לדרום או
מדרום לצפון, בהתאם לתכנית שתגובש – ולא
ממזרח למערב;
4. אין מטרת המתקפה לצלוח את התעלה; ורק אם
תסתיים בהצלחה גדולה, כלומר בהשמדת עיקר
השריון בשני ראשי-הגשר, ניתן יהיה גם לצלוח.
ובדומה לכך – אין מטרת ההתקפה חילוץ האנשים
במעוזים, והדבר ייעשה רק אם ישתנו הנסיבות;
5. בכל שלב, במשך היום כולו, תימצא רק אחת משלוש
האוגדות בקרב תנועה, ואילו שתי האחרות ייערכו
במקומן לבלימה ולסיוע לאוגדה התוקפת.

החומר בידינו אינו מאפשר לקבוע חד-משמעית על איזו
תמונת אויב ביסס הרמטכ"ל את עקרונות תכניתו. אפשר,
כי עמד על ביצוע התקפת-הנגד כבר בשמונה באוקטובר
בבוקר מתוך כוונה להקדים את חציית דיוויזיות השריון
המצריות לגדה המזרחית של הסואץ, לאור הערכת
המודיעין החל משעות אחרי-הצהריים בשבעה באוקטובר,
כי הדיוויזיות הללו טרם צלחו, וכי בכוונת המצרים
להתבסס בראשי-הגשר ללא התקדמות לעבר המעברים
בשלב הזה. מצד שני, אין זה הרושם, המתקבל מהצגת
מהלכי האויב ומניתוח כוונותיו בקד"ם, שנערך במפקדת
פיקוד הדרום בשבעה באוקטובר בערב, ובו שוכנעו הכל,
כי בכוונת המצרים לפרוץ מראשי-הגשר מזרחה. הרמטכ"ל

5. חנוך ברטוב, דדו - 48 שנה ועוד 20 יום, ספריית מעריב, 1978, חלק ב', ע' 28 (להלן - ברטוב).
6. שם, ע' 77. נראה, כי הערכה חדשה זו של אמ"ן החלה להתגבש במטכ"ל כבר בשעות אחר-הצהריים בשבעה באוקטובר.
7. ברטוב, חלק ב', ע' 41.
8. שם, ע' 45.
9. אברהם אדן, על שתי גדות הסואץ, עידנים, 1979, עמ' 36-35 (להלן - אדן).
10. שם, ע' 75.
11. ברטוב, חלק ב', ע' 61.
12. אדן, עמ' 92-91.
13. אדן, ע' 78 - 79.
14. שם, ע' 81.
15. ברטוב, חלק ב', ע' 124.
16. צבי לניר, ההפתעה הבסיסית - מודיעין במשבר, הקיבוץ המאוחד, תשמ"ג, ע' 62.
17. משה דיין, אבני דרך, עידנים, 1976, ע' 598.
18. ברטוב, חלק ב', ע' 61.
19. שם, ע' 112.
20. ברטוב, חלק ב', ע' 82-83.
21. אדן, ע' 121.

מקורות

- אברהם אדן, על שתי גדות הסואץ, עידנים, 1979.
 יונה בנדמן, "ארמיה 3 חוצה את תעלת סואץ", מערכות 296, דצמבר 1984.
 שמואל בר, מלחמת יום הכיפורים בעיני הערבים, מערכות, 1986.
 חנוך ברטוב, דדו - 48 שנה ועוד 20 יום, ספריית מעריב, 1978.
 משה דיין, אבני דרך, עידנים, 1976.
 מחמד חסנין הייכל, "מלחמת הרמאדן - הכנות, המלכים, לקחים", מערכות 276-277, אוקטובר-נובמבר 1980.
 צבי לניר, ההפתעה הבסיסית - מודיעין במשבר, הקיבוץ המאוחד, 1983.
 אנוור סאדאת, סיפור חי, עידנים, 1978.
 סעד אלדין שאולי, חציית התעלה, מערכות, 1987.
 אבי שי, "מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים - מטרות המלחמה ותכנית המתקפה", מערכות 250, יולי 1976.

ניתוח זה חייב לתחום מחד גיסא את היעד המרבי, שהאויב עלול לשאוף אליו במגבלות עוצמתו הצבאית. מאידך גיסא - את היעד המזערי בתפיסתו, שהנו גבולי מבחינת מימוש מטרות מלחמתו. זאת, תוך חשיפת נקודות התורפה והצבעה על מוקדי הסיכון בקווי המסגרת הללו. הניתוח הזה מחייב מעורבות של קברניטים מדיניים לצד מפקדים בכירים להערכת דרכי הפעולה האפשריות של האויב ברמה המערכתית, ועליו להישען על הבנת גורמי המפתח, המשפיעים על התכנון האופרטיבי.

הערות

1. סא"ל אבי שי, "מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים - מטרות המלחמה ותכנית המתקפה", מערכות 250, יולי 1976, ע' 22 (להלן: שי).
2. שתי סוגיות אופרטיביות מרכזיות, בעלות זיקה הדדית, שנויות במחלוקת בספרות ובהיסטוריוגרפיה המצריות של מלחמת יום הכיפורים:
  - א. "העצירה האופרטיבית". יש הגורסים, ובהם חסנין הייכל והסורים (שותפי המצרים לתכנון וליזמת המלחמה), כי השלב הזה אמור היה להתבצע רק לאחר כיבוש מעבר מיתלה ומעבר גידי על-ידי הצבא המצרי. לעומתם, טוענים סאדאת והרמטכ"ל שאולי, כי משך השלב לא נקבע מראש, ואמור היה להיגזר ממהלכי צה"ל, או בלשונו של שאולי: "... עד שישתנו התנאים שהביאו לעצירה זו", וכי השלב בוצע בעיתוי, שתוכנן מראש. בעניין הזה ראו ספרו של שמואל בר, מלחמת יום הכיפורים בעיני הערבים, מערכות, 1986, עמ' 36-37 (להלן - בר).
  - ב. שלב מערכתי ג' - פיתוח המתקפה לכיוון המעברים ההרריים - האם נתפס כלל כמהלך אופרטיבי לביצוע? לטענת שאולי, אמנם הוכנה תכנית לכיבוש המעברים (גרניט 2 מעודכנת), אך מטרתה היתה לדרבן את הסורים להצטרף ליוזמת המלחמה, ומכל מקום לא היתה כוונה להוציאה מהכוח אל הפועל. (גם אצלנו נטוש ויכוח בסוגיה זו).
3. סעד אלדין שאולי, חציית התעלה, מערכות, 1987, ע' 17.
4. על כך, ראו: שי, ע' 32.

